

О.П. Журавльов. Фауна України: археозоологічні дослідження

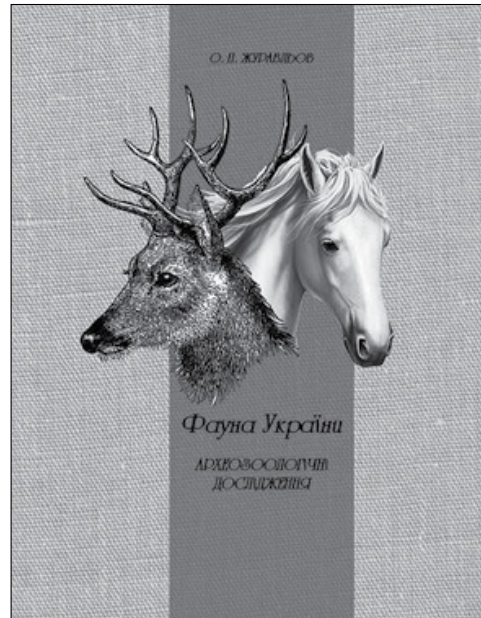
К.: Видавець Олег Філюк, 2016. — 382 с.

Опублікована монографія відомого дослідника — археозоолога Олега Петровича Журавльова є своєрідним підсумком багаторічних досліджень автора, присвячених широкому колу питань історичної фауністики та проблемам зміни видового складу теріофауни в межах сучасної України протягом тривалого часу (від палеоліту до пізнього середньовіччя). Це важливе джерело археозоологічної інформації при вивченні та реконструкції особливостей побуту й господарювання людей, яке формує цілісну та динамічну картину становлення суспільства впродовж минулих історичних епох (Підо-плічко 1951; Пидопличко 1953).

Назва монографії, на наш погляд, є не досить вдалою принаймні з двох причин. По-перше, вона повторює назву фундаментального 40-томного планового видання «Фауна України», котре видається з 1956 р. під егідою Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України, й включає відомості про всі групи фауни України та суміжних територій. По-друге, автор обмежився аналізом переважно решток ссавців і лише побіжно згадав інших представників тваринного світу (птахів, плазунів, риб, молюсків).

Книга складається з дев'яти розділів, в яких у різній мірі розкриваються особливості існування теріофауни на території України в хронологічному порядку: пізній палеоліт, мезоліт, неоліт, енеоліт, доба бронзи, ранній залізний вік, період ранніх слов'ян, Київська Русь, пізні середньовіччя. У короткому (можливо, занадто короткому) вступі автор представляє історію археозоологічних досліджень, згадуючи імена І.Г. Пидопличка, В.І. Зубаревої (Бібікової), В.О. Топачевського, Н.Г. Тимченко (Белан), К.В. Капеліст, Є.І. Данилової, А.І. Шевченко, К.А. Татарінова, В.Й. Цалкіна, Л.І. Алексеевої та інших. Стараннями цих авторів та їхніх колег в Україні нині накопичено значну кількість археозоологічного матеріалу, який кожного року поповнюється і надалі. Проблематика подібних досліджень — невичерпна, методики робіт постійно вдосконалюються, а аналітичні опрацювання, яких постійно бракує,

© О.М. КОВАЛЬЧУК, Л.І. РЕКОВЕЦЬ, 2016

та результати повинні відповідати світовому рівню (Рековець, Павліна 2012).

Перший розділ монографії присвячений фауні палеоліту. Для цього часу відмічається можливість існування як тимчасових мисливських стоянок, так і базових таборів. Список тварин, рештки яких походять із палеолітичних пам'яток, нараховує до 50 видів: мамонт, шерстистий носоріг, дикий кінь, первісний зубр, тур, північний і шляхетний олені, вовк, заєць й інші. Також виявлені досить рідкісні форми: вівцебик, печерні гієна та лев, бурий і печерний ведмеді, росомаха, гігантський олень, байбак тощо. Для Кримського півострова встановлена наявність кількох популяцій сайги. На підставі аналізу решток хутрових звірів серед мисливської здобичі автор робить висновки про зміни клімату протягом палеоліту.

Особливості мезолітичної фауни ссавців викладені в другому розділі роботи.

Третій розділ присвячений аналізу решток тварин із неолітичних поселень. Автор зазначає, що в цей час на території України вже наявні основні свійські тварини (зокрема перші представники великої рогатої худоби й свійських коней), проте шляхи їхнього потраплян-

ня сюди ще залишаються недостатньо зрозумілими з огляду на відсутність достовірних відомостей із суміжних територій.

У четвертому розділі, присвяченому фауні енеоліту, автор характеризує процес становлення та розвитку скотарства, яке на той час уже було основною галуззю тваринництва в трипільських племен. Його локальні варіанти з'являються в ранньому трипіллі, коли свійський бик використовувався як упряжна тварина. Роль мисливства в енеоліті зменшилася порівняно з попередніми епохами.

У п'ятому розділі автор звертає увагу на той факт, що в добу бронзи катакомбне населення на значній території розводило однакові породи свійських тварин, які переважали за розмірами кісток відповідні види тварин у зрубних племен.

Найбільший за обсягом (шостий) розділ присвячений решткам тварин із скіфських і сарматських пам'яток, античних міст, поселень юхнівської, зарубинецької, черняхівської та київської культур. Зокрема спостерігається відмінність у веденні тваринництва між різними античними центрами Північного Причорномор'я. У римський час значно скорочується поголів'я волів — основної тяглової сили в землеробстві. Установлено, що свинарство було основною галуззю господарювання представників юхнівської культури. Велике значення надавалося розведенню рогатої худоби й коней. У зарубинецьких племен зростає роль мисливства нарівні з розвиненим скотарством, зокрема свинарством. Автор стверджує, що ці ж напрямки господарської діяльності зберігаються у носіїв черняхівської й київської культур, причому спостерігаються локальні особливості їхнього розвитку, обумовлені природними чинниками.

У сьомому розділі зазначено, що скотарство й свинарство були досить розвиненими в ранніх слов'ян, водночас мисливство не відігравало особливої ролі. У часи існування Київської Русі розведення великої рогатої худоби, як і тваринництво загалом, досягло високого рівня розвитку. Не виключено, що князі мали кінні заводи, а мисливські угіддя були розподілені

між феодалами. Про ці та інші особливості господарської діяльності людини йдеться у восьмому розділі.

Аналізу стану фауни пізнього середньовіччя присвячений останній (дев'ятий) розділ монографії, який є найменшим за обсягом. В іудейських житлових комплексах цього часу переважала дрібна рогата худоба. Полювання було слабо розвинене й ним, імовірно, займалися переважно представники знатних родин.

У монографії місцями виклад має виражено полемічний характер, присутні звороти, яких бажано уникати. У тексті монографії присутні смислові помилки («сагайдачно-червдний комплекс»), численні стилістичні дефекти, трапляються невдалі вирази («хазайська діяльність», «м'ясні тварини», «краєвид півдня України» тощо). Список літератури нараховує 204 найменування, серед яких наявні як класичні дослідження, так і відносно нові археозоологічні роботи. Найбільше зауважень викликають ілюстрації до монографії. Узяті з різних джерел, неоднакові за якістю й стилем виконання, ці зображення «ріжуть око», а деякі взагалі не відповідають підписам до них: рис. 17 (с. 42), рис. 19 (с. 46), рис. 22 (с. 48), рис. 39 (с. 274). Окрім того, слід замінити на більш якісні ілюстрації: рис. 5 (с. 21), рис. 18 (с. 43), рис. 23 (с. 49), рис. 24 (с. 50), рис. 26 (с. 72), рис. 30 (с. 111), рис. 32 (с. 136), рис. 35 (с. 142), рис. 36 (с. 265), рис. 37 (с. 266), рис. 40 (с. 291). Сподіваємося, що автор зверне увагу на присутні неточності та уникне або виправить їх у наступних публікаціях.

Зазначені зауваження, стилістичні огріхи й прикрі описки не впливають на загальну позитивну оцінку роботи. Монографія О.П. Журавльова — фундаментальне дослідження, що з вичерпною повнотою відтворює історію фауни України за наявними археозоологічними матеріалами із численних різновікових пам'яток. Книга стане в пригоді археологам, палеонтологам і зоологам, які працюють із викопними рештками. Без сумніву, ця праця буде з цікавістю сприйнята широким загалом читачів, яким небайдуже історичне минуле нашої країни.

Підопличко І.Г. Вивчення кісток викопних тварин // Вісник АН УРСР. — 1951. — № 9. — С. 56—58.

Підопличко І.Г. Достижения и задачи археологической палеонтологии в познании прошлого юга СССР // Материалы VI научной конференции Института археологии АН УССР. — 1953. — С. 261—274.

Рековець Л.І., Павліна Е.С. Світовий археозоологічний конгрес у Парижі: підсумки і перспективи археозоології в Україні // Археологія. — 2012. — № 1. — С. 136—138.

О.М. КОВАЛЬЧУК, Л.І. РЕКОВЕЦЬ